Pócza-Véger Petra

„Vércseppek a szemfenéken” – Karinthy Frigyes Utazás a koponyám körül című művének daseinanalitikus szempontú elemzése[1]

tanulmány

1. Bevezető gondolatok

Karinthy műve azért kínál ígéretes elemzési lehetőséget egy daseinanalitikus gondolkodású és szemléletű szakembernek, mert a műben a lét és a nemlét kérdése esszenciális erővel jelenik meg, amit az író tehetsége által nagyon megragadható módon mutat meg az olvasónak. Az ember/a dasein halálhoz viszonyuló léte kiemelkedő egzisztenciálé a daseinanalitikus szempontú pszichoterápiában, és kiemelkedő egzisztenciálé Heidegger filozófiájában is, amelyre a daseinanalízis részben építkezett. Heidegger azt írta, hogy a halál vizsgálata ad lehetőséget számunkra, hogy az időbeliséget mint az emberi ittlét alapját és határát megközelítsük, feltárjuk. A saját halállal való találkozás az oka annak, hogy valami sürgőssé, fontossá, valódivá válhat (Condrau, 2013). Ahogy Karinthy is írja az *Utazás a koponyám körül* (2003) c. művében: „Hiszen nekem most sietnem kell, el kell intéznem valamit, el kell intéznem, nagyon sürgős. Viszont nem a klinikáról van szó, oda majd holnap. Most valami más van, magammal kell valamit megbeszélni, sürgősen, és nekem ehhez semmi kedvem sincs” (*Vércseppek a szemfenéken* c. fejezet, 46. old.). Az idézett rész rávilágít arra, ahogy Karinthy igyekszik elkerülni, menekülni a nyilvánvaló elől, hogy az adott helyzet egy határhelyzet, amely életét jelentősen befolyásolja. A daseinanalízisben használt eredendő tapasztalat fogalom jól meghatározza azt, amit Karinthy is átélhetett. Wucherer-Huldenfeld (1997; id. Helting, 2007) így fogalmazza meg: „Eredendő tapasztalat az, amin keresztül kell mennünk, amit el kell szenvednünk, miközben hagyjuk, hogy a velünk történt dolog megváltoztasson.” E tapasztalat kitüntetettsége abban áll, hogy nem én kezdek vele valamit, nem megszerzem magamnak, nem vetem alá saját akaratomnak, nem illesztem, rendezem bele megszokott életritmusomba, hanem hagyom, vagy megtagadom, hogy megváltoztasson. Tagadó módon a menekülésben is e tapasztalatra vonatkoztatott maradok, mivel minden tevékenységem arra irányul, hogy elfojtsa ezt a tapasztalatot (Helting, 2007). Ezt a menekülési próbálkozást Karinthynál is megfigyelhetjük kezdetben.

De mielőtt elmélyednénk a daseinanalízis szempontjaiban, tekintsük át, hogyan is alakult így Karinthy egészségi állapota, milyen tünetei voltak, amelyek jelentősen befolyásolták és a betegség lefolyásának következtében jelentősen meg is változtatták életminőségét a világhoz való kapcsolódásának lehetőségeit, így végül nyitottságát is. Az elváltozás, a kisagy jobb oldali részén elhelyezkedő hemangioma 1936 tavaszán került diagnosztizálásra az írónál, miután jelentős szenvedést okozó tünetei alakultak ki. A műben is leírásra került, hogy mi volt az első tünet, amelyet akkor az író még nem vett komolyan, sokszor inkább kíváncsisággal szemlélte. Ehhez hozzájárulhatott az is, hogy ez a tünet még nem okozott neki olyan szenvedést, mint ahogy a később megjelenő tünetek tették. „Határozott dübörgés volt,

[1] A tanulmány az azonos című előadás bővített, írásos átirata. Az előadás elhangzott 2025. november 21-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a *Művészet és pszichoanalízis* c. előadás-sorozat keretében.

erőlködő, lassú csikorgás, mint mikor a lokomotív kerekei lassan nekilódulnak, aztán hangosan zakatolni kezdenek… aztán a zakatolás halkul" (*Láthatatlan vonatok* c. fejezet, 10–11. old.). Ez az akusztikus hallucinációnak is megfelelő jelenség minden este, Karinthy leírása alapján pontban 7 óra 10 perckor jelentkezett. Legelső alkalommal a Centrál-kávéházban, az ablak mellett ülve tapasztalta ezt a tünetet. Már ekkor érezte, hogy valami baj van, de ekkor még nem tett lépéseket azért, hogy utánajárjon az okoknak.

Később jelentkeznek a komolyabb szenvedést okozó tünetek, úgymint szédülés, rohamszerű hányás, egyensúlyzavar és az ebből adódó bizonytalan járás, valamint látásának a fokozatos romlása, mígnem látása teljesen elhomályosult (Sacks, 2019). A tünetek jelentkezésének pontosabb megértéséhez talán fontos lehet kicsit rátekinteni arra, hogy a kisagyban kialakuló elváltozás miképpen vezethetett hozzájuk. A kisagy fontos szerepet tölt be a mozgás koordinációjában, az egyensúly szabályozásában, a látás és a szemmozgások szabályozásában, valamint részt vesz a beszéd (Komoly és Palkovits, 2018), a nyelv (Mariën és Borgatti, 2018), a figyelem és a ritmus megfelelő működésében is (Gustafsson és mtsai., 2023). (Talán a vonatok zakatolásának ritmusa is adódhatott az elváltozás lokalizációjából? Erre valószínűleg már nem fogunk pontos választ kapni, csak hipotéziseink lehetnek a neurológia, az agyi képalkotás és az idegtudományok fejlődésének következtében). A hemangioma a foramen magnumhoz „közel alakult ki, ami életveszélyes volt, mert egy ilyen lokalizációjú elváltozás nyomást tud gyakorolni az alatta elhelyezkedő agytörzsre, melynek számos feladata közé tartozik a légzés és a szív működésének a szabályozása is" (Komoly és Palkovits, 2018). A nyomásfokozódás következtében ezek az alapvető, élethez szükséges funkciók kerülhetnek veszélybe, és vezethetnek halálhoz, amire a tünetek fokozódása során már utalt egy orvos Karinthynak. Szóval ahova Karinthy került, az egy határhelyzet, ahogy Reigl Judit (Gát, 2020, 109. old.) fogalmaz: „…a feltűnés/eltűnés határán, a halál születésének a küszöbén."

2. Daseinanalízis

A daseinanalízis fenomenológiai szemlélettel rendelkező pszichoterápiás módszer. A fenomenológia a tapasztalat tudománya, elsősorban Husserl nevéhez kapcsolódik a fenomenológiai módszer megalkotása. Ebben a megközelítésben a közvetlen átélés a fontos, ahogy a tapasztalatok szerveződnek az emberi tudat számára. Vizsgálódásának középpontjában az áll, ahogy az ember önmagát, a világot, a tárgyakat és érzelmeit észleli (Pintér, 2018). Emellett a daseinanalízis alkalmazza Heidegger fundamentálontológiáját is, valamint kitüntetetten kezeli a Heideggernél is hangsúlyos hangoltságot, a szorongást. Heidegger úgy látta, hogy a jelenvalólét (a Dasein) a *szorongás* hangoltságán keresztül érdeklődik a lét értelme, a saját léte értelme iránt. A szorongásban a jelenvalólét egyszerre tapasztalja meg a világ borzalmasságát és a saját szabadságát, mivel kizuhan azokból a vonatkozásokból, amelyekbe addig beleélte magát. A jelenvalólét saját lehetőségeiből annyit tud meglátni, amire nyitott (Busku, 2022). Az emberi egzisztenciát úgy foghatjuk fel, mint a világ dolgaival való találkozásra irányuló nyitott- és szabadlétet. A daseinanalízis megközelítésében a világban-lenni tudástól szorongunk és attól a lehetőségtől, hogy egyszer csak többé nem leszünk (Condrau, 2013). A fentebbi idézetben is megjelenik Karinthy vonakodása, hogy ezzel a lehetőséggel szembesüljön. Heidegger daseinfogalma talán úgy

interpretálható, mint ittlét, jelenvalólét, amivel arra utal, hogy az ember mindig bele van kapcsolva a világba, léte világban-benne-lét (Heidegger, 2007).

A szorongás fenoménjéhez szorosan kapcsolódik a *bűn* fenoménje is, mind a kettő szervesen az ittléthez tartozik. Heidegger meglátása szerint az ember bűnös azért, mert minden adott időpontban csupán egy lehetőséget tud megvalósítani a számára adottak közül, így a bűn felhívja a felelősségre is a figyelmet, hiszen arról az ittlét dönt, hogy milyen lehetőségekre nyitott, és milyen lehetőségeket szalaszt el. Aki elutasítja ezt a felelősséget, Heidegger szerint nem érett és aláveti magát a *das Mann, a társadalom* elvárásainak, vagyis azt teszi, amit tenni szoktak, úgy gondolkodik, ahogy gondolkodni szoktak, vagyis *akárki*. Elkerüli legsajátabb lenni tudását, nem *valaki*. Minél inkább aláveti magát az ittlét, a dasein ennek az idegen morálnak, amely számára nem autentikus, egzisztenciális értelemben annál bűnösebb. A felelősség elutasítása menekülést von maga után, amely súlyosbítja a bűnt (Condrau, 2013).

Daseinanalitikai szempontból az ember már akkor bűnös, amikor ittlétének adósa és ez a bűnösség a születéssel kezdődik és a halállal ér véget. E két esemény között a dasein arra van felszólítva, hogy kibontakoztassa magát és elsajátítsa a benne rejlő lehetőségeket. Ezeknek azonban csak egy részét képes megvalósítani, a többinek törvényszerűen adósa marad. Heidegger elgondolásában ez a bűnöslét egzisztenciálé, tehát alapvetően tartozik hozzá az emberi ittléthez. Az akárkibe való belehanyatlás során a bűnöslét rejtve marad, így a dasein elveszíti szabadlétének lehetőségét. A valódi lelkiismeret az embert a választás és a cselekvés szabadságára buzdítja, valamint arra, hogy vállalja a felelősséget, mert szabadságát csak így érheti el (Condrau, 2013).

Karinthy írásának daseinanalitikai szempontú elemzéséhez még szót szeretnénk ejteni további egzisztenciálékról: a halálhoz viszonyuló létről, testbeliségről, időbeliségről. Az összes egzisztenciálét nem fejtjük ki itt részletesebben, de a műtét utáni álom elemzésekor utalni fogunk rájuk.

A *testbeliség* tekintetében a következőket írhatjuk le Karinthy tapasztalatához kapcsolódva: Karinthy Frank (1998) meghatározásával élve„mély" betegségen ment keresztül, ami annyit jelent, hogy a betegség mindig ott van a beteg számára, és a beteg úgy éli meg, hogy mindig is ott lesz. Ha esetleg átmenetileg a tudat szélére szorul, akkor is csak időlegesen. Egy mély betegség hatással van az élet döntéseire és választásaira, és megváltoztathatja a beteg öndefinícióját. Így a betegség megélése traumatikus struktúrájú határtapasztalat (Pintér, 2008), ennek megfelelően jellemző rá, hogy a betegség kiszakítja a daseint élete megszokott rendjéből, szétrombolja az élettörténet narratív koherenciáját, új viszony kialakítását teszi szükségessé a saját testével, átstrukturálja a valóságészlelést, elidegenedést idézhet elő a világban és a közvetlen társas közegben, szembesít a halandósággal és az élet értelmességének a kérdésével (Pintér, 2013). És ahogy ezt a tapasztalatot Karinthy megfogalmazza: „Szemben velem, a tükör mintha elmozdulna. Nem nagyon, egy kicsit, pár centiméterrel, aztán úgy marad… De mi ez? …az egész dolog, velem együtt, elvesztette létezésének bizonyosságát…Az az érzésem, hogy meg kell kapaszkodnom…Nincs sehol egy fix pont" (*Rövid hetek és egy hosszú pillanat* c. fejezet, 24. old.). Illetve: „Hozzászoktam, hogy rekonstruáljak minden fényjelet, kiegészítsem

emlékeimből – kezdem megszokni ezt a furcsa háromnegyedhomályt, amiben élek, szinte már kellemes. A formákat elég jól látom még, képzeletem megtölti őket… Hangból és mozdulatból következtetek rá, milyen lehet az arc, amivel szembekerülök… Egyszer átvillan rajtam a jeges rémület, talán már meg is vakultam. Amit látni vélek még, afféle álomszövedék csak, szavakból és hangokból építem vissza az eltűnt valóságot… Ott állok, valóság és képzelet küszöbén, s kezdem nem tudni, merről jöttem – testi szem és lelki szem összefolyik, s már nem biztos, melyik irányítja a másikat" (*Le mie prigioni* c. fejezet, 121–122. old.). Ehhez fontos hozzátenni, hogy daseinanalitikai-fenomenológiai értelmezésben nem a lelki, vagy biológiai probléma a hangsúlyos, hanem a szabad viszonyulni-tudás végrehajtási lehetőségének a hiánya. Daseinanalitikai szempontból az egészség lényege úgy jellemezhető, mint a szabad rendelkezni-tudás az ember számára megadatott mindazon viszonyulási lehetőségekkel, amelyek saját világának nyitottsága felől mutatkoznak meg. Minden testi közvetlenül tartozik az ember világban-való-létéhez, így ennek zavara elsődlegesen mindig magát ezt a világban-való-létet és ezzel a különböző viszonyulási lehetőségeket közvetlenül érinti (Condrau, 2013). Az előzőekben idézett szövegek is jól mutatják a viszonyulási lehetőségek megváltozását, amelyek az egész művet, így Karinthy betegségét is végigkísérték. Sartre (2006) úgy fogalmaz, hogy megélt tapasztalattá válik a testnek való„eredeti kiszolgáltatottság": „…a testem mégsem engedelmeskedik, illetve engedelmeskedik, de nem nekem. Valaki másnak, aki belém bújt. Külön lelke van a testnek, az »*én*«-től *független, és a* különlélek most ellenem fordult, fellázítja ellenem a testet" (*Isten nevében, észak felé* c. fejezet, 113. old.).

Ugyan Karinthy betegsége 90 évvel ezelőtt derült ki és került diagnosztizálásra, ugyanúgy tetten érhető az író tapasztalatában a szubjektív fizikai test objektivizálható fizikai testként való kezelése, mint ami a mai biológiai-medikális szemléletet is részben áthatja. A szubjektív test fizikai testként, tárgyként strukturálódik: „Az agyvelőmről van szó és megint az agyvelőmről. Egy szó se esik rólam" (*A Gyulák széke összeül* c. fejezet, 76. old.). És a műtét közben: „Valami szörcsög – meddig tart ez a kotorászás, hohó, uraim! én szépen, udvariasan hallgatok, láthatják, de meddig tart ez a kotorászás? talán mégis megtisztelnének … valamit velem is közölni. Végre én is itt vagyok, ha szabadna kérnem, és egy kicsit engem is érdekelne – bevallom –, hogy meddig tart még ez a puha, lucskos kotorászás. Engem." (*Avdelning 13* c. fejezet, 144. old.). A betegség kerül előtérbe, a beteg saját betegségévé válik, a betegség az egészség hiányát jelenti. Karinthy így ír a műben szereplő egyik orvosról: „elfogult a betegség irányában, az egészség rovására" (*Barlangvasút* c. fejezet, 5. old.).

A diagnózis közlése, a kezelések, a kórházi tartózkodás élménye traumatikus tapasztalat (Riskó, 1999), amely a daseint a jelenhez tudja rögzíteni, így megtörve az *időbeliség* tapasztalatának addigi rendjét, a jövő lehetőségei beszűkülnek, a jelen válik az idő domináns dimenziójává. Ebben is megmutatkozik, és itt igazán tetten érhető, hogy az idő nem csupán mostpontok sorozata, ami órával pontosan mérhető. Az idő Heideggernél úgy jelenik meg, mint idővel-rendelkezés-valamire, hiszen általában az órára pillantásnak sem az óra, sem az idő nem tárgya (Condrau, 2013), azt szeretnénk tudni általában, hogy mennyi időnk jut még valamire, amit szeretnénk megtenni, befejezni. És egy súlyos betegség árnyékában az idővel-rendelkezés-valamire még hangsúlyosabban szólíthat fel az életre.

A műben az is leírásra került, hogy a fizikai betegség hatására, annak központi idegrendszeri érintettsége révén, valamint az éber agyműtét következményeként, valószínűsíthetően posztoperatív delíriumot átélve, hogyan változott meg átmenetileg Karinthynál az idő tapasztalata: „Nem feleltem, oldalamra dőltem, hátat fordítottam. Végtelen keserűség öntött el. Hát ennek mi az értelme, miféle agyafúrt kínzás, orvosi nagyképűség, beadni a betegnek, »magasabb orvosetikai szempontból«, hogy túlbecsülte az időt, csakhogy nagyobb türelemre bírják, a továbbiakra való tekintettel. Ostobaság, azt hiszik, hogy most mindent beveszek, mert az agyam meg van sérülve?" (*Tér és idő* c. fejezet, 164. old.). Ebben a delirózus állapotban Karinthy az idő mérésével, becslésével volt leginkább elfoglalva: „… az a gyanúm, alapjában semmi egyébbel nem foglalkoztam, mint időméréssel, akár a rabok…" (*Tér és idő* c. fejezet, 162. old.). A műtőorvosnál, Olivecronánál is igyekezett az időre vonatkozó biztos pontot találni: „– Köszönöm, tanár úr – jól érzem magam. Kérem, tanár úr – szabadna egy percre?… Igen, bocsánat… Nem tudom, jól fejezem-e ki magam… bizonyára méltóztatik ismerni Kant diszciplínáit, tér- és időérzékletünk formáiról… Én nem nagyon ismerem – csak azt szeretném hozzátenni… na, igen, mint orvos, lehetségesnek tartja tanár úr, tessék jól figyelni, hogy időérzékletünk adottság, amely szemlélettől függetlenül, vagy pedig a posteriori…" (*Tér és idő* c. fejezet, 166. old.).

A *halálhoz viszonyuló lét* az ittléthez tartozik, mivel sorsszerűen a halálra hanyatlunk és életünk a halál felé tart. A halál tárja fel számunkra, hogy döntéseinknek súlya van, és bennünket saját és tulajdonképpeni szabad és felelős életünkre hív (Condrau, 2013). „Kérem egy percre. Tessék figyelni. Tudom, hogy komplikáció állott be. Felnőtt ember vagyok, jogom van tudni, mi történt. Családom is van, és intézkedni óhajtok. Tessék pontosan megmondani, hány napot élhetek még?" (*Trelleborg felé fut egy fél fekete eb* c. fejezet, 168. old.). Bármely pillanat a halál meghatározatlan bizonyosságának amikor-ja lehet (Sartre, 2006).

Az egzisztenciálék mellett még szeretnénk kiemelni Karinthy visszaemlékezése kapcsán a daseinanalízisben fontos fogalmakat, amelyek a pszichoterápiás munka során is hasznosak. Ezek a Schuldangst és az inautenticitás.

Heidegger az ember *inautenticitását* abban látja, hogy saját félelme miatt folyamatosan menekül a bevégzett idő elől, tologatja maga előtt, mintha az sosem történt volna meg. Így a hamisságban éli meg önmagát, vesztegeti a saját idejét (Busku, 2024). „Mozdulataimról sokszor fedeztem fel, hogy nem eredetiek… Csak ha egyedül vagyok, válik tudatossá bennem a kényszermodor, tudatossá és ellenszenvessé" (*A strucc védekezik* c. fejezet, 31. old). A tünetek kezdetekor, mintegy menekülésként az eredendő tapasztalat elől: „…fontos teendőimet halogatom, ráérősen, álmodozom a jövőről, mint gyermek, aki – ha terveit nézem, hogy mi mindent akar átélni életében – hatezer évre rendezkedik be, nem hatvanra" (*A strucc védekezik* c. fejezet, 29. old.). Karinthy, ahogy a tünetek kezdenek egyre nyilvánvalóbban arra mutatni, hogy komolyabb probléma lehet, megéli jelen életének inautentikus voltát, és összehasonlítja azzal, amikor fiatalabb korában átélte az útjába kerülő tapasztalatokat, nyitottabban viszonyult az elé kerülő dolgok irányába. „Valaki dörömböl bennem gúnyosan és erőszakosan: ő az, megismerem, énke, szemtelen kis ember, aki független tőlem, ott mászkál bennem valahol, »néha a szívemben, az ujjaimban, néha és néha az agyvelő párnás tekervényeire lefekszik« – énke, akit egyszer, fiatalon, felfedeztem magamban, nevén neveztem, énke, aki döntő pillanatban, mikor az életet felfedeztem, mikor szerelembe estem,

mikor hittem a túlvilágban, kopogni kezdett, szemtelenül és sürgetően: no, mi lesz? észre térsz-e végre? abbahagyod nagyképű fellengzéseid? Énke, aki ott fog ülni az orrom hegyén, utolsó perceimben, hogy akkor is gúnyoljon és gyalázzon: »hát ehhez mit szólsz? nyilatkozol-e végre? vagy még most is halogatni akarod a vallomást? egy jól hangzó frázis, az utolsó szó érdekében?« Énke mozgolódik és kérdez: „Na, mi az? akarsz mondani valamit? azt hittem, mondani akarsz valamit: beszélj hát, nyavalyás! Vagy adj egy jelet! Csak őszinte legyen – ordíts hát fel végre, kiabálj, üvölts, te félni is gyáva!" (*Vércseppek a szemfenéken* c. fejezet, 46. old.). Nem Karinthyhoz kapcsolódóan, de fontos kiemelni, hogy senki nem éli meg mindig a létét autentikusnak, vannak helyzetek, amikor nyilvánvalóan vállaljuk, hogy az számunkra inautentikus, és tudjuk, hogy ilyenkor nem *valakik* vagyunk, hanem *akárkik.* Ami a dasein világban eltöltött ideje szempontjából fontos, hogy az autentikus vagy az inautentikus létmód az, ami meghatározza inkább ittlétét.

Karinthy, ahogy visszaemlékezik, arról is ír, hogy tervezte egy nagyszabású mű megírását is, amit viszont sosem tett meg végül. Talán ez az a pont, amikor az inautentikus *létmód a Schuldangst*tal összekapcsolódik. A Schuldangst, ahogy korábban már érintettük, azt jelenti, amikor valaki önmagának adósa. Ebben az értelemben Karinthy ennek a műnek a megírásával önmagának örökre adósa maradt. Nemcsak emiatt, hanem a daseinanalitikai szempontból értett bűnöslét miatt Karinthy egész betegsége alatt megélte bűnösségét, ez több helyütt előjön a műben. „De ezért vagyok képtelen nem venni észre, hogy egész betegségem alatt végig, öntudatlanul, anélkül hogy észrevettem volna (csak most eszmélek rá) bűnösnek éreztem magam valamiért, valami elfelejtett bűnért…" (*Kézlegyintés az ablaküvegen* c. fejezet, 56. old). Használja hasonlatként is Karinthy, amikor jelentkezik a klinikára, titkára szerint olyan, mint aki feladja magát a rendőrségen, az orvosi vizsgálat a szigorú bentlakással pedig olyannak tűnik, mint a vizsgálati fogság,,amivel az őrizetbe vett gyanúsítottat sújtja a törvény... ő maga, akárhogy is végződik a dolog, úgyis megbűnhődött már azzal, hogy a gyanúsítás nyilvánosságra került" (*Kézlegyintés az ablaküvegen* c. fejezet, 56. old.).

3. Álmok

Az álmokra azért térünk ki részletesebben, mert a daseinanalitikus pszichoterápia elsősorban az álmokkal dolgozik, az üléseken egy-egy álom kerül kibontásra, daseinanalitikus megértésre, ezzel remélhetőleg segítve az álmodó szabad lenni tudását, autentikus létmódját. Az álmokban az álmodóval együtt közösen keressük a fenoméneket, egzisztenciálékát. Itt most ugyan már Karinthy nélkül, de megpróbáljuk daseinanalitikusan megérteni a műben szereplő álmok némelyikét. Vajon mit szólna ehhez Karinthy? Az álmokkal való belső munkát segíti és mélyíti, hogy a klasszikus pszichoanalízis szettingjét használva a páciens fekszik, a pszichoterapeuta pedig mögötte ül.

A visszaemlékezésben több álom is szerepel, van olyan, amely korábbi, részben gyermekkorban, részben felnőttkorban megtörtént eseményeket hoz elő: *„úszom a hűvös, gúnyos, közömbös Dunában,* vergődöm, sötét van, nem látom a partot, a kutyát se látom, de a vonítása ott nyúlik mögöttem, szüntelenül. Vadul félek, sokkal jobban, mint akkor, amikor megtörtént. Aztán kóválygunk, és siklunk lefelé az éjben, a kis vászonszárnyú gépen – mind a két szárny lángokban áll, a repülőtér pedig hihetetlen mélységben ködlik alattunk, mint egy fekete lyuk. És most, álmomban, tudom, hogy halálos veszélyben vagyunk. De a pilóta sárga

arca, sovány halálfej, éppolyan gúnyosan vigyorog, mint előbb a víz. És hallom a vonítást is" (*A strucc védekezik* c. fejezet, 28. old.). Az álomban megjelenik az a gyermekkori emlék, amikor Karinthy Szentendrénél átúszta a Dunát. Úszás közben nagyon elfáradt, az adott neki erőt, amikor egy kutya utána vetődött, és látta az állat küzdelmét. Végül mind a ketten partra jutottak, „úgy tettem előtte, mintha semmi se történt volna, fütyörésztem, de a hátamban ott borsódzott, hogy milyen hidegen és gúnyosan és közönyösen futott mellettem a víz, mialatt fuldokoltam" (*A strucc védekezik* c. fejezet, 28. old.). Az álom másik részlete szintén megtörtént esetet elevenít fel, akkor valójában nem volt veszélyben az író, de abban a pillanatban úgy értelmezte, hogy ki kell ugraniuk a pilótával a gépből, mert az kigyulladt, viszont kiderült, hogy a pilóta csak fáklyát gyújtott, hogy kivilágítsa a leszállást. Az álomban azonban ez az esemény is halált idéző, fenyegető tapasztalatként jelenik meg, akárcsak a vízben való úszás. Ki kell még emelni, hogy a víz és a pilóta arca is gúnyos, közömbös, mint ahogy a halál és az univerzum is közömbös a dasein halála iránt.

A műtét utáni álmát Karinthy szintén részletesen rögzítette, ezt fogjuk daseinanalitikus szempontból komplexebben áttekinteni. „Nyargalok lihegve és szüntelenül, és mégis mindig egy helyben vagyok, a középen, egyforma távolságban céltól és indulástól. Nem jutok előbbre, és nem tudok elmaradni se. És magasra tartott fejjel vonítok ennek a lehetetlenségnek kínjától. Barnás-fekete eb vagyok, sovány nagy kutya, valami átmenet a vizsla és a dán dog között. De csak egyik oldalról vagyok egész és hibátlan. Ezért rohanok Trelleborg felé, az éjszakában. Trelleborgban kettészelt a vonat, hosszában, és én, a fél eb, most hideglelős elszánással rohanok Trelleborgba, a sínek mentén, hogy megtaláljam elveszett másik felemet, amíg nem késő, míg ebben a maradékban tart a maradék élet. Hidegen, kétségbeesetten számolok. Pontosan tudom, hogy kilenc és fél óráig tartott az út, vasúton, idáig. Egy száguldó kutya tizenöt óra alatt talán lefutja, ugyanazt, visszafelé. Persze, tekintetbe kell venni, hogy csak két lábon futok. A bal mellsőn és bal hátsón, ennek a hátránynak viszont előnye, hogy fél súlyt kell csak hordanom. Az is jó, hogy bal oldalon lévén egyetlen szemem; nem láthatom jobb oldalamat, e szörnyű sebfelületet, aminek borzalmától elalélnék, és nem tudnék tovább futni. Nem is vonítanék, leszegett fél fejemmel szorgalmasan iszkolnék előre, csak ne szaladna velem a táj! De az a dermesztő, hogy a táj velem szalad, fordítva, mint a vasút ablakából, ahol ellenkező irányban fut, jelezve a haladást. Erre nem számítottam, a gyaloglásnak erre az ijesztő felfedezésére. Kajánul fut velem az éjszaka, nem tehetek mást, gyorsabban kell futnom, hogy mégis előbbre jussak. Néha mintha sikerülne, de néha nem, ilyenkor vonítok és szűkölök a rémülettől. Az éjszaka hideg és derült. Ideutazásom révén jól ismerem a tájat, el tudok igazodni, ha egy pillanatra szem elől tévesztem a síneket. De lehetőleg azért tartom magam hozzájuk. Mellettük futok, néha közöttük – csak néha rebbenek riadtan félre, mikor hátam mögött mintha vonatdübörgést hallanék: a láthatatlan vonat dübörgését. De a dübörgés többnyire elhallgat, és én visszakanyarodom a sínek közé, loholok tovább – ez már csak képzelődés volt. Képzelődés – mint az a másik is... a vízen vergődő kutya, Szentendre és a sziget közt, mögöttem, az alkonyatban. Erősen fázom. Az ég felhőtlen, tudom, hogy a hold is süt, közel a hátam mögött. Mikor vonítás közben felemelem a fejem, szeretném megpillantani, már csaknem látom is, de a hátrafordítástól fáj a nyakam. Ám bűvös fényét látni a mezőkön, holdfényben fürdik a vidék, a végtelen fenyvesek, dombok és völgyek és piros házak, néha a fák közül kikandikáló kék tavak fodra megcsillan. Jó volna

megpihenni, de nem lehet, el kell érnem Trelleborgot, amíg nem késő, míg tart az élet. S azért is sietnem kell, azért is szorongok, mert a Hold leszállhat, vaksötétbe borulhat a táj, akkor nem látom többé egyetlen irányvonalamat, a síneket. Igen, a Hold kell, ez a kis világosság, ami éppen hogy elég. Néha átborzong rajtam, hogy talán nem is Hold, talán maga a Nap ez a halvány pislákolás, de nekem már csak ennyi maradt belőle. Annál inkább kell igyekeznem. Valami huhog, s a hideg ilyenkor dermesztővé válik. Ez a Szél Leánya, az elfelejtett gyermekkori meséből, akit oly fájdalmas vággyal szerettem volna megismerni, hatéves koromban, a péceli Boszorkány-sziget erdejében. S nem láttam meg soha. Most itt huhog, és nevet magában, de most se láthatom, nem játszhatom el vele azt az ájulatosan édes és szörnyűséges játékot, amit kiterveztem magamban, amiről csak én tudok. … Aztán tovább, a Trelleborg felé kanyargó sínek között. … Ezúttal éltem át lázálmom utolsó fejezetét. Ébrenlétem alatt, úgy látszik, a fél kutya szerencsésen elérte mégis Trelleborgot. Hajnal volt, egész jól lehetett látni az alacsony faházakat, a pályaudvar épületét és a dokkokat. A vérnyomokat már megtaláltam, most ezek mellett kúsztam, szimatolva, a tengerpartig. A nyomok a víz felé vezettek, óvatosan igyekeztem befelé. Egy kis zátonyon ott feküdt a másik felem, amit besodortak a szelíd hullámok. Csaknem teljesen feloszlott. Zavartan kezdtem nyalogatni, belekapaszkodtam, hogy partra vonszoljam. De azt is éreztem már, hogy ez csak kegyelet, nincs szükségem rá, megint egészben vagyok” (*Trelleborg felé fut egy fél fekete eb c. fejezet*, 169–173. old.).

Az álomban a következő egzisztenciálék figyelhetőek meg: térbeliség, testbeliség, időbeliség, halálhoz viszonyuló lét, nyílt lét, együtt-lét, szabad lét, hangoltság és önmaga léte.

A *térbeliség* az álom elején beszűkült, hiszen éjszaka van, és a fél eb a sínpályát követi, arról nem igazán tér le, akkor is csak a vonat dübörgése miatt, és akkor is gyorsan visszatér hozzá. Ezt a szorongató térbeliséget erősíti tovább, hogy az álom elején a kutya nyargal, mégsem halad előre, ugyanolyan távolságra van mindig a céltól és az indulástól is. A tér az álom végén változik meg, amikor hajnalodik, a horizont kitágul, látni lehet faházakat, a pályaudvart és a dokkokat is, a vérnyomok pedig a tengerhez vezetnek le. Az élet lehetőségeinek horizontja kitágul.

A *testbeliséget* értelmezve nyilvánvaló fenomén, hogy Karinthy az álomban nem is ember, hanem kutya, kutyának is csak fél. A jobb oldala hiányzik, ami érdekes egybeesést mutat azzal, hogy az elváltozás is a kisagy jobb oldalán helyezkedett el. Fázik. Az álom itt is oldódást hoz a végére, hiszen megtalálja másik, hiányzó felét és újra egésznek érzi magát.

Az *időbeliséget* nézve itt is megjelenik a szentendrei emlék, ami egyben utalás is a halálra, a dasein halálra hanyatló létére. Erre utalhat az is, hogy a kutya az álomban siet, szeretne elérni Trelleborgba, amíg tart az élet. Itt szeretnénk visszautalni a tanulmány elejére, amikor Heidegger azon gondolatát idéztük, hogy a halál, a saját halál lehetősége teszi fontossá, sürgetővé, valódivá a dolgokat, az életet. A gyermekkorra az álom egy másik részlete is utal, amikor Karinthy felidézi az álomban a Szél Leányát egy meséből. Az író már eltávolodott időben attól a gyermekkori éntől, amely előtt az élet lehetőségeinek szélesebb tere állt, de itt felidéződik ennek a gyermekkornak a képe.

Az álomban több utalás is történik a halálra, így a *halálhoz viszonyuló lét* nyilvánvalóan jelenik meg az álomban. Már önmagában az, hogy Karinthy fél kutyaként mutatkozik az

álomban, a sebezhetőségre, a halandóságra mutathat rá. Aztán itt is felbukkan a szentendrei emlék, ami egyrészt a gyermekkort idézi meg, másrészt az akkor átélt halálfélelmet is. Ezeknél konkrétabb rámutatás is történik a halálra: „*én, a fél eb, most hideglelős elszánással rohanok* Trelleborgba, a sínek mentén, hogy megtaláljam elveszett másik felemet, amíg nem késő, míg ebben a maradékban tart a maradék élet". Az álom – az átélt események és a betegség hatására – érthető módon jeleníti meg az álmodónak az őt foglalkoztató kérdést, mégpedig életének végességét.

A desainanalízis a szabadság tárgyalásakor megkülönbözteti, hogy valaki szabad valamitől, vagy szabad valamire (Condrau, 2013). Az álom kapcsán nem egyértelmű, hogy a fél kutya szalad valami felé – hogy megtalálja másik felét és újra egész legyen –, vagy szalad valami elől, amit a láthatatlan vonat szimbolizálhat, csak hallani lehet, látni nem, így mintegy megidézheti bennünk a halál képzetét is. Érdekes, ahogy itt az álomban újra megjelenik a láthatatlan vonat dübörgése, ami első tünetként jelezte az író betegségét, nyitó- és záróakkordként is láthatjuk, de daseinanalitikus szempontból a vonat haladásának kötöttsége felvetheti, hogy itt az író *világba való belevetettsége* mutatkozik meg. Ez a belevetettség magában foglalja a születés, a neveltetés, a kulturális háttér és a fizikai adottságok azon aspektusait, amelyek adottak és nem mi határozzuk meg, de létünk kiindulópontját jelentik. Tehát az álomban az író *szabad-léte* kissé kétértelműen mutatkozik meg (ha lenne lehetőségünk Karinthyval hipotéziseinket átbeszélni, akkor lehet, hogy ez a kétértelműség eltűnne. Vagy megmaradna?).

Az *együtt-lét* egzisztenciáléját tekintve csak impliciten elgondolható mások jelenléte, a pályaudvar, a dokkok emberi kéz munkái. Konkrét szinten viszont nem jelenik meg ember, Karinthy maga sem az az álomban. Egy másik élőlény jelenlétére csak huhogása utal. Az együtt-lét ilyen beszűkültsége megjelenítheti az átélt tapasztalat mások számára át nem adhatóságát, megosztásának korlátait, illetve azt, hogy Karinthy a műtét után mennyire egyedül érezte magát, míg azt hitte, hogy a környezete szándékosan téveszti meg és nem tájékoztatja.

A *nyílt lét* korlátozottságát az álom eleje mutathatja, amikor a tér beszűkült, csak a sínek mentén halad a fél fekete eb. A horizont az álom végére kitágul, nyitottabbá válik.

Az álom *hangoltsága* jól megragadható, Karinthy nagyon jól leírja: fekete rettegés, harag, borzongás, rémület. Az író világhoz való viszonyát ezek a hangoltságok szőhették át, nemcsak álmában, hanem az ébrenlét óráiban is.

Az író az álomban nem önmaga, hiszen kutyaként jelenik meg, akivel teljesen azonosul az álomban. Önmaga léte sérült.

Az álom részben tekinthető menekülésnek vagy legalábbis menekülési kísérletnek az eredendő tapasztalat elől, ahol a világ tágassága beszűkült, hiszen csak a sínek vezetik a fél kutyát, sötét van, a hold világít, de az is felmerül az álmodóban, hogy ez nem is a hold, hanem a nap, és neki már csak ez a félhomály maradt. És olykor hallhatóvá válik a láthatatlan vonatok dübörgése is. Ez a menekülés végigkíséri Karinthy egész betegségét, de az álom ebben feloldozást hoz, láthatóbbá válik a menekülés lehetetlensége, hiszen az eredendő tapasztalatnak elemi lényege, hogy tagadásában is rá vonatkoztatottak maradunk. Az álom végére a kutya eléri célját, nem fut tovább, eléri a kegyeletet.

4. Záró gondolatok

Természetesen Karinthy visszajelzése nélkül az álmok daseinanalitikus értelmezése inkább hipotetikus játék lehet, de annak mindenképpen nagyon izgalmas. Azért is, mert Karinthy műve a saját egyéni élettörténetén keresztül mégis egyetemes módon emeli ki az emberi lét sérülékenységét és az emberi szenvedést, amelynek a testin túl mindig van pszichológiai és filozófiai aspektusa is. Talán sokan magunkra ismerhetünk abban, ahogy Karinthy megfogalmazza, hogy strucc módjára igyekezett menekülni az elől, ami elől végül ő sem tudott. A szembesülés, a változásokra való elhatározás, a gyógyulás, az eredendő tapasztalatnak való önalávetés nagyon nehéz és hosszú folyamat. De a mű utolsó mondataira gondolva, még ilyenkor is lehetséges, hogy a dasein a világra, önmagára nyitottan vesse bele magát az életbe: „Szélesen tárul ki előttem a láthatár. Ez lesz, negyvenhét éves koromban, első tengeri utam."

Irodalom

Busku, Sz. (2022). *A szorongás mint önsorsjavító lehetőség.* Gondolat Kiadó, Budapest

Busku, Sz. (2024). *Tiszta vonatkozások. Adalékok Heidegger filozófiájához*. Gondolat Kiadó, Budapest

Condrau, G. (2013). *Freud és Heidegger. Daseinanalitikus neurózistan és pszichoterápia*. L'Harmattan, Budapest

Frank, A. W. (1998). Just Listening: Narrative and Deep Illness. *Families System and Health*, 16(3): 197–212.

Gát, J. (2020). *Csillapíthatatlanul szomjazzák a végtelent. Beszélgetések Reigl Judittal – egy festő (ön)életrajza*. Corvina Kiadó, Budapest

Gustafsson, P., Kjell, K., Cundari, M., Larsson, M., Edbladh, J, Madison, G., Kazakova, O., Rasmussen, A. (2023). The ability to maintain rhythm is predictive of ADHD diagnosis and profile. *BMC Psychiatry*, 23(1): 920.

Heidegger, M. (2007). *Lét és idő*. Osiris, Budapest

Helting, H. (2007). *Bevezetés a pszichoterápiás daseinanalízis filozófiai dimenzióiba.* L'Harmattan, Budapest

Karinthy, F. (2003). *Utazás a koponyám körül*. Akkord Kiadó, Budapest

Komoly, S., Palkovits, M. (2018). *Gyakorlati neurológia és neuroanatómia.* Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest

Mariën, P., Borgatti, R. (2018). Language and the erebellum, *Handbook of clinical neurology*, 154:181–202.

Pintér, J. N. (2008). Trauma, változás, tapasztalat. *Aspecto*, I(I): 65–77.

Pintér, J. N. (2013). A betegség fenomenológiai tapasztalata. In: Csabai, M., és Pintér, J. N. (szerk.): *Pszichológia a gyógyításban*. Oriold, Budapest, 15–43.

Pintér, J. N. (2018). *A krónikus betegségek lélektana. Válság és megújulás*. L'Harmattan, Budapest

Riskó, Á. (1999). *Test, lélek, daganat. Bevezetés az onkopszichológiába*. Animula, Budapest

Sacks, O. (2019). *Első szerelmek és utolsó történetek*. HVG Kiadó Zrt., Budapest

Sartre, J-P. (2006). *A lét és a semmi*. L'Harmattan, Budapest